

ROMA CİVİTAS'INDAN MODERN BATI SİVİLİZASYONUNA UZANAN TARİHSEL ÜÇLEME

A HISTORICAL TRILOGY FROM ROMAN CIVITAS TO MODERN WESTERN CIVILIZATION

MUSTAFA SAİD KURŞUNOĞLU*

ABSTRACT

Within the basic codes of the modern Western civilization, the position of the city states based on citizenship which emerged in the Greek polis and Roman Civitas, has gradually gained its own spirit and understanding. This spirit constitutes the civilian side with an independent theology and political understanding, and has always a separate position from the clergy and the ruling classes. This urban spirit has manifested itself through theater and opera gatherings that bring together social mythology and society experience. And this spirit has reached to the parliamentary institution by asking for more share from the ruling role. Although Catholic Christianity and aristocracy have shared Rome's heritage among centuries, the civilian theology and politics have shown their original nature after the British Puritan civil war in Protestant and gnostic movements all over Europe. Hobbes has elaborated on and discussed the changes in post-Roman Europe by the historical concepts of Civitas, civil, city state, commonwealth and Leviathan. The nature of civil politics flows is two-way. One side is a Leviathan and the other is a civilization.

Keywords: Civitas, Civil Theology, Leviathan, Rome, Modern, Puritan.

ÖZ

Modern Batı medeniyetinin temel kodları içerisinde antik Roma'nın şehir ve şehirli anlayışı önemli bir yer tutmaktadır. Grek polisi ve Roma civitas'ında ortaya çıkan vatandaşlığa dayalı şehir devletlerin konumları zamanla kendine özgü bir ruh ve anlayışa sahip olmuştur. Bu ruh müstakil bir teoloji ve politik anlayışla sivil tarafı teşkil ederek, ruhban ve yönetim sınıflarından ayrı bir konumu her zaman muhafaza etmiştir. Bu şehirli ruh mitoloji ile toplum yaşantısını bir araya getiren tiyatro ve opera toplanmaları aracılığı ile kendisini tezahür ettirmiş ve yönetim erkinden daha fazla pay isteyerek parlamento kurumsallığına ulaşmıştır. Roma'nın mirasını Katolik Hıristiyanlık ve aristokrasiler uzun yüzyıllar paylaşmış olsalar da sivil teoloji ve politik İngiliz Püriten iç savaşından sonra kendi özgün doğasını Protestan ve gnostik hareketlerle tüm Avrupa'da göstermiştir. Hobbes Roma sonrası Avrupa'da yaşanan değişimleri Roma Civitas'ı, şehir devleti, Commonwealth, Leviathan kavramları çerçevesinde tarihsel bir perspektifle ele almıştır. Sivil politığın doğası iki yönlüdür. Bir yönü ile o bir Leviathan iken öte yüzü ile de civilization'dur.

Anahtar Kelimeler: Civitas, Sivil Teoloji, Leviathan, Roma, Modern, Püriten.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

“Roma bizim başlangıç ve referans noktamızdır. Roma bizim sembolümüz ve eğer isterseniz bizim efsanemizdir. Biz bilge, güçlü, disiplinli ve emperyal bir Roma’lı İtalya’nın rüyasını görüyoruz. Bu Romalı değerler ve Roma’nın ölümsüz ruhu yeniden Faşizmle yükselmektedir. Fasces (bağlı çubuk demeti) Romanın sembolüdür. Bizim kavga organizasyonumuz Romalıdır, gururumuz, cesaretimiz Romalıdır. Ben bir Roma vatandaşıyım (Civis Romanus Sum). Yarının tarihi şimdi gereklidir. Biz hararetle tarihi yaratmak istiyoruz. Bu dünün tarihinin bir yansıması ya da taklidi olmayacaktır. Romalılar yalnızca savaşçılar değillerdi onlar kendi çağlarına meydan okuyan müthiş mimarlardı. İtalya on beş yüzyılda ilk defa savaşta ve barışta Romalı olmuştur. Şimdi Roma için barış zamanıdır. Bu yenilenmiş ve canlandırılmış Roma (romanità) iki isimde kendisini gösterecektir: Disiplin ve sıkı çalışma!” Benito Mussolini 22 Nisan 1922 (Painter, 2005: 3).

Giriş: “Omnes viae Romam ducunt” Tüm yollar Roma’ya çıkar!¹

İki yüz yılı aşan bir süredir modern Batı dünyasının yönetim şekillerinden, üretim ilişkilerine, hukuk ve yasa yapıcılığından, sanat ve edebiyat tarzlarına, politika yapma biçimlerinden bilim ve düşünce metodolojisine uzanan bir hegemonyası söz konusudur. Modern Batı medeniyetinin küreselleşme olgusu ile birlikte tüm dünyayı tekeline alma talebini yükselttiği bu sancılı sürecin anlaşılması noktasında genel alışkanlık Fransız Devrimi sonrasında belirginleşen sınıf mücadeleleri, din-devlet ilişkileri, sosyal devlet ve adalet, serbest pazar ekonomisi gibi tarihsel kavramlarla bir gelişim çizgisinin evrenselleştirilerek anlaşılması olmuştur. Oysa güçlü ekonomik ve teknolojik nedenlerle kendi kültürel sınırlarının dışına taşan modern medeniyetin yerel tarihi kodları antik dünyaya uzanan özgün bir derinliğe sahiptir. Bu medeniyetin kendilik bilincinin ve tarih idrakinin fark edilmesi günümüzdeki reflekslerini ve gelecek perspektiflerini tanımak açısından önemli olmakla birlikte ondan farklı olanın ne olduğunu tespitinde mukayeseli bir bakış için gereklidir.

En az iki bin yıllık Akdeniz havzası ve Avrupa tarihinin anlaşılması açısından Roma İmparatorluğu’nun müstesna bir yeri olduğu muhakkaktır. Bir Akdeniz Medeniyeti olarak Roma’nın (MÖ.27-410/1453) antik dünyadan (polis) alarak geliştirdiği vatandaşlığın yönetimde ayrıcalıklı konumuna dayalı şehir kurumsallığı (civitas) ve şehir-devletli ruhu cumhuriyetten imparatorluğa giden yolun omurgasını meydana getirmiştir.² Suriye ya da İspanya’daki bir başka Roma şehrinin statüsüne göre Roma ve Roma vatandaşlığı

1 <http://en.antiquitatem.com/all-roads-lead-men-to-rome-viae-romanae> “mille viae ducunt hominēs per saecula Rōmam” Binlerce yoldan her biri insanları daima Roma’ya götürür.” Allain de Lille, *Liber Parabolarum*, s. 54. (1128-1202).

2 MÖ. 800’den MS. 13. Yüzyıla değin iki bin yıllık bir dönemde Grek şehri olan Polis’ten başlayarak Kral II. Philip ve oğlu İmparator Alexander’ın MÖ. Dördüncü yüzyıldan itibaren kurdukları yeni geliştirilmiş

en üst konumu ifade ettiği için bu dünya çapında bir evrenselliği içeren bir civitas'tır (universae civitatis). Bu evrensellelikle birlikte Roma'nın şehir yasaları da diğer şehirlerin yasalarından doğaya en uygun olanı olmakla kozmopolitan bir yapıda kabul edilir (Moatti, 2015: 316, 317). Roma İmparatoru I. Konstantin'in (272-337) 313'de Hıristiyanlığı kabulünden sonra bu şehirli ruha tüm Ortaçağ boyunca Hıristiyanlık hâkim olmaya çalışmış, açığa çıkan biçim Batı düşüncesinin temel kodlarından birini oluşturmuştur.

4. yüzyıla kadar azınlık statüsünde bulunan ve Roma'nın toplum yapısını gevşettiği için suçlanarak takip altına alınan Hıristiyanlık, İmparator Gratianus'un (359-383) emriyle Roma'nın resmi din olmuştur. Böylece Katolik kilisesi Roma'nın mirasından devraldığı siyasi ve ekonomik güçle Roma vatandaşlarını ve şehirleri yönetmeye başlamıştır. Fakir ve mazlum Hıristiyanlığın bu zengin ve devletli yüzü onu yönettiği topluma göre şekillendirecek ve doktrinel olarak hızla doğu Hıristiyanlığından uzaklaşmasına neden olacaktır (Kalın, 2015: 31, 32). Teslis ve İnkarnasyon'dan Papa'nın masumluluğuna uzanan bir dizi teolojik değişim, Roma'nın dünyevi evrenselliğini elinde tutmaya çalışan bir Katolizm'i sonuç vermiştir³.

Gerek Yahudilik gerekse de İslam ve Ortodoks Doğu Hıristiyanlığı Allah ile insan arasındaki münasebetin ikili sistemine göre yapılanmışken, Batı Hıristiyanlığı teslisin ikinci kişisinin insanlığın kefareti ödeyerek kurtarmak (redemption) için bu dünyada bedenleşmesi inancını (incarnation) evrenselleştirerek aşkın olanın bir bedenden öte tüm inananlarda ve evrende içkinleştirilmesini Katolik kilise devleti ile kurumsal olarak temsil etmiştir. Batılı düşüncenin kendine özgün evrensellik doğası özellikle bu karakteristikte temellenmektedir (Berman, 1983: 178, 179). O halde İnkarnasyon'un bu politik biçimi Roma'nın antik en üst seçkinlik ve evrensellik iddiaları ile ikincil tanrının hiyerarşik düzeninin örtüşmesini kolaylaştırdığını

polislerle yayılan bu şehir-devletli kültür, Roma İmparatorluğunun Latin civitas'ınca miras alınmıştır. Irad Malkin, *Religion and Colonization in Ancient Greece*, E. J. Brill, Leiden, 1987, s. 1, 2.

Şehirli ruhu: Antik dünyada toplumun siyasi iş birliğinden doğan egemenliğine dayalı şehir devleti olan Polis modeli, Aristoteles tarafından insan olmayı tamamlayan ve insan doğasını meydana çıkaran bir düzlemde ele alınmış ve insan ile polis arasındaki bu ilişki insanın doğal olarak bir polis canlısı (polis-animal) olduğu tanımı ile türleştirilmiştir. *Aristotle, Politics*, trs., Ernest Barker, Oxford University Press, New York, 1995, s. 8 (1252'a-24).

3 Etimolojik olarak evrensel olan ya da genele ait olan anlamlarına gelen Katolik kelimesi, bir tanrı olarak Hz. İsa'nın evrensel bir kilise isteğini ifade etmekte, Roma kilisesi aracılığı ile tüm dünyaya Hıristiyanlığın yayılması iradesini belirlemektedir. Katolizm ise kilise ve İncil'in tek bir dil, ırk, ulus, ya da kültüre ait olamayacağı esasını içermektedir. Batı kültürünün oluşmasında Katolikliğin büyük rolü olmakla birlikte bu kültür salt Katoliklikle tanımlanamaz. Lawrence, *Cunningham, The Catholic Faith: An Introduction*, Paulist Press, New York, 1987, s. 14.

söyleyebiliriz. Böylece kefarete için tanrısal sınıfa ait olmak ve tüm dünyada tanrısal davranmak, Roma'nın kozmopolitan ve evrensel iddialarına uygun bir sapmayı da ifade edecektir.

Sezar'ın hakkının Sezar'a Tanrı'nın hakkının Tanrı'ya verildiği (Matta 22/17) bu vasat, Roma'nın ve Tanrı'nın Kilisesinin ayrı ayrı legalleşmesi olarak anlaşılabilir. Birlikte, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki farkı değerlendiren ve bunların haklarını tespit edip kendilerine veren ve bir bakıma bu iki düzlemi kendinde birleştiren üçüncü bir unsurun varlığını da ima ederek legalleştirmektedir. Sonraları Kilise dışı Protestan anlayışlara da kaynaklık eden bu yargı gücü ile şehirli ruhunun yakın ilişkisi açık olmakla birlikte, Tanrı'nın ve Sezar'ın hakkını bütünüyle gasp eden din ve aristokrasi karşıtı gnostik bir eğilimin mevcudiyetini de bildirmektedir. Roma'nın 5. yüzyılda düşüşünden sonra etkisini iyice artıran Katolik otorite ve yanı sıra derebeyleri ile küçük krallıkların yönettiği bir bölge görüntüsünde olan Avrupa'da yaşanan bu değişim ile beraber geri plana itilen ana unsur şehirli sınıf olacaktır. Vatandaşlık listesinde adı olmayan köle olarak kabul edildiği halkın büyük çoğunluğunun yoksul ve sefil olduğu bu dünyada şehirlinin sınıflı toplum yapısına göre oluşturulmuş ayrıcalıklı bir yapısı vardır (Bıçak, 2016: 73). Tanrılaştırılmış imparatorlar (2016: 63), imparatorluk için savaşan lejyonlar, köleler, yabancı tüccarlar, arena ve tiyatrolardan yükselen antik Roma döneminin ihtişamlı vatandaşlık statüsü, ruhbanlığın gölgesinden çıkıp kendisini yeniden ortaya koyabileceği uygun zamanı bekleyecektir.

Kurumsal Katolik ruhbanlığın Roma şehir ruhu ile olan bu aşkın birlikteliği bin yıllık bir kader birlikteliğine rağmen derinlemesine bir nüfuzu başaramamış gözükmektedir. Nitekim Roma civitas'ı 16. yüzyıldan itibaren kendi müstakil kalmış varlığını Kiliseye ve Krallıklara karşı tüccar ve esnaf birlikleri, meslek loncaları gibi yapıları aracılığı ile dikte etmeyi başarmıştır. Yönetime artan bir şekilde ortak olan bu uyanmış şehirli ruhu, 14. yüzyılda Floransa Cumhuriyeti (1115-1532) merkezli olarak başlayan Rönesans Hareketi, İngiliz Puritan İç Savaşı (1644-1651) ve 1789 Fransız İhtilali ile birlikte yeni Avrupa'nın ana enerjisi merkezini oluşturmuştur.

Antik dünyadan günümüze uzanan çizgide klasik gelenek ile Hıristiyan gelenek arasındaki temel farklardan birisi, Hıristiyanlığın marangozluk, bahçıvanlık, duvar işçiliği, balıkçı tayfası gibi bedenle yapılan işçilik ve emek sektörünü kutsallaştırmasıdır (Ezekiel 34: 11-14/Matta 13:55/4:18,19). Oysa gerek Aristoteles'in polis'i ve gerekse de Çiçero'nun civitas'ında teorikte vatandaşlığa uygun kültür ve anlayışın işçiler ve kölelerde olmaması sebebiyle,

pratikte ise vatandaşlığın kişinin ancak meşgul olduğu işi bırakması ile yapabileceği yönetim işine ait seçkin bir statü anlamına gelmesi nedeni ile vatandaşlık ile işçilik arasında mesafe vardır⁴ (Ross, 2004: 272). Roma gelenekselliklerinde şehirlinin ana kurumu olan tiyatro bu nedenle işe (*negotium*) değil, elit boş vakte (*otium*) ait bir kavramdır. Böylece Grek şehir hayatının merkezindeki tiyatro, edebiyatı ve edebi zevki öncelerken Roma’da ise tam anlamıyla politik bir işlevselliğe sahip hale gelmiştir (Wiles, 2011: 57). Tiyatro ve Opera 17. yüzyıl İtalya’sında sıradan şehirlili insanın sanat üzerinden politik alana yayılan eleştirisi kabiliyetini ve yargı gücünü geliştiren bir işlevsellikle sivil kamusal alanı (public sphere) oluşturan bir yankı aleti olarak çalışmıştır (Habermas, 1991: 40). 1637’de Venice’de açılan ilk halk operasından sonra hızla yayılan bu sanatta 17. yüzyıl boyunca kurallar ve değişimler bakımından Fransa kralı 14. Luis’in tarzı belirleyici olmuştur. “18. yüzyıl Avrupa’sında ise artık yöneticinin doğuştan egemenlik hakkından duyulan kuşku, çalışmanın erdemlerinden, egemen vatandaşların hak ve görevlerinden, doğal hukuk idealitesinden, bireysel eşitlik ilkesinden, kilisenin yönettiği şehir devletlerinin birliğinden yavaş yavaş uzaklaşarak sahip olunan gayri menkullere yüklenen ekstra vergilerinden kurtulma derdinden yükselen yeni bir gerçeklik paradigması bir ahlaki dürüstlük arayışı, sorgulaması ve vurgusu olarak kendisini toplumda, ailede ve de opera da gösterecektir” (Feldman, 2007: 36).

A-Varro’nun Teoloji Üçlemesine Göre Antik Roma

Ortaçağ’ın büyük düşünürlerinden Saint Augustine (354-430) ünlü eseri *Civitas Dei*’de⁵ Romalı düşünür Marcus Terentius Varro’nun (MÖ.116-27) teolojiyi mitik, politik ve fiziki olarak üçe ayırmasını anlatmaktadır. Varro’ya göre mitik teoloji ozonların, şairlerin ve hikâye anlatıcıların anlattıkları

4 Vatandaşlık statüsünde olmayanın hâkimlerden daha fazla statü, kölelerin efendilerinden daha fazla hürriyet, kadınların kocalarından daha fazla haklar isteyeceği bir eşitlik ve özgürlük vasatı sonuçta atların ve eşeklerin de haklarını isteyeceği bir hale dönerek asıl vatandaşları sokağa çıkamaz hale getirecektir. Marcus Tullius Cicero, *On the Commonwealth and On the Laws*, trs., James E. G. Zetzel, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, s. 29, 30.

5 Bu eser genellikle Tanrı’nın Şehri (City of God) olarak tercüme edilse de gerçekte *civitas*’ın asli anlamı itibarıyla Tanrı’nın vatandaşları mefhumunu bildirmektedir. Augustin’in Roma’nın 410’da Vizigotlar tarafından yağmalanmasından sonra doğan otorite boşluğunda kaleme aldığı bu eser Hıristiyanlığın Roma’nın şehirlili ruhunu öldürdüğü iddiasına cevaplar verir. Onun Roma şehir/li ruhu konusunda tiyatro kavramını önemle ele aldığı görülür. Ona göre tiyatro yeryüzü şehri olan Roma’da yanlış giden her şeyin merkezinde olan bir kurumdur. Tiyatro pagan kültürüne mensup bu insanların insanî davranışlar geliştirmesine değil de cinsel dürtülerine ve ahlaksızlığı yaygınlaştırmaya yönelik olmuştur. Saint Augustine, *The City of God*, trs: Marcus Dods, Random House, New York, 2010, s. 33,34.

tanrıların ve kahramanların hikâyelerinde ortaya çıkarken, politik teoloji ise yöneticilerin ve rahiplerin tanrıların insanların gündelik hayatına nasıl müdahale ettiklerini ve onlara karşı neler yapılması gerektiğini tanımlamalarında kendisini gösterir. Fiziki ya da doğal teoloji ise doğa ve akıl aracılığı ile bu tanrıların tabiatlarını ve neci olduklarını bulmaya çalışan filozofların meraklarında açığa çıkar (Augustine, 2010: 190). Varro üç teolojisinden ilki olan mitos ve efsanelerden yükselen ruhun tiyatroya ulaşmış biçimine vurgu yaparak, bunun aynı zamanda şehir/li (*civic/civitas*) teolojisini meydana getirdiğini belirtir. Esasen mitik teoloji tiyatro sanatı vasıtasıyla vatandaşların birliktelik ruhunu meydana getirirken, sivil (*civilis*) kavramı tanrılar ve tanrıları temsil eden rahip sınıfları ile vatandaş şehirlinin farkını belirliyordu. Böylece tabiata yönelmiş fiziki bir teoloji ile yönetimin temel kod ve değerlerini taşıyan idari teolojinin yanı sıra şehre ve şehirliye hâkim olan sivil bir teoloji tespit edilmektedir. Mitik teolojinin şehrin yönetim yasaları çerçevesinde bir kurum olan tiyatrodan kendisini var etmesi, aynı zamanda mitik ve politik teolojilerin şehirli vatandaşların kamusal alanında birleşmesini ve sivil politığın ortaya çıkmasını da sağlamaktadır (2010: 191).

Augustin, Stoacı bir pagan olarak Varro'nun bu üçlü ayırımı Hıristiyanlık açısından sağlıklı bulmaz ve sıkıca eleştirir. Buna göre tiyatro ve şehrin bir arada olmasından yola çıkarak politik ve mitik teolojileri birleştirmemiz ve onları sivil politik ya da sivil teoloji olarak ayırmamız temel bir Roma pagan saçmalığıdır. Şehrin içindekilerle birlikte gökteki düzene ait bir parça olduğu aşikâr olduğuna göre, ilahi olandan bağımsızlaştırılmış sivil bir teoloji nasıl anlamlı olabilecektir? (2010: 191). Augustin'e göre bu Stoacı Varro'nun pagan Roma'yı meşrulaştırmak için girmiş olduğu boş bir çabadan ibarettir. Varro böylece pagan mitolojisi ile tiyatro ve şehir kurumsallığı arasında doğrudan bir ilişki kurarak onu göksel olandan ayırmaya çalışmakta ve doğal teolojiyi üstlenen felsefeyi de tanrıların ne idüklerini araştırmakla görevlendirmek yoluyla aşağılamaktadır. İşte bu pagan Roma'dır ve bu Roma'da masalımsı anlatımıyla mitoloji tiyatroyu, tanrılar ve onların hikâyeleri ile birlikte yaşayan siviller şehri, kendi kendine olan bağımsız doğa da dünyayı oluşturmaktadır (2010: 192). Augustinus'un buna karşın geliştirdiği yaklaşım ise onun klasik görüşü olan *profane Civitas Terrena* 'kâfir yeryüzü şehri' ve *divine Civitas Coelestis* 'ilahi semavi şehir' arasındaki ikili ayırmadan ibarettir (2010: 477, 478).

Augustin'in bu eleştirilerini değerlendiren Eric Voegelin (1901-1985), Varro'nun aslında Roma sosyal düzeninin oluşumunu temellendiren bir

yaklaşımı ortaya koymaya çalıştığını ve bunun bir tür pagan propagandası olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını belirtir. Ona göre Roma şehir hayatı ve kurumsal yapısı bir yana doğrudan insan ve toplum doğası bu tür paylaşılan masallar ve hikâyeler üzerine kurumsallaşmaktadır (Voegelin, 1987: 88). Nitekim Sümer efsanelerinden hareketle ilk devletlerde toprakların tanrılara ait kabul edildiğini, bu topraklarda yaşayan halkın da tanrılara ve dolayısıyla tapınak ve devlete ait olduklarını görmekteyiz. Hükümdar şehrin tanrısı adına ülkeyi yönettiğinden vergi toplayabilmiş, toprak kullanım hakkı hükümdardan aristokratlara ve orada da sıradan halka yansımıştır (Bıçak, 2014: 153). Tarım toplumuna geçiş ile birlikte toprakların ve şehrin tanrılara ait olduğunun kabulü ilkesi ise beraberinde tanrılar adına hükümdar ve rahiplerin toprakları yönetmesinin kabulünü bir hukuk kuralı olarak ortaya çıkarmıştır. Buna göre birey ya da ailenin toprak mülkiyeti henüz söz konusu değildir (2014: 155).

Hristiyan Batı'da Varro'nun pagan Roma'yı tanımlarken kullandığı bu üçlü teoloji ayırımına benzer bir diğer üçleme tarih bilinci ve şimdinin farklı algılanması alanında ortaya çıkacaktır. Floransa'nın merkezlik ettiği erken Rönesans dönemi (1330-1450) hümanist eğilimlerin tarih alanında kendisini göstermeğe başladığı bir dönemdir. Bu dönemde akıp giden zamanla birlikte artık eskiden olduğu gibi her şeyin aynı olmadığı ve bir değişimin yaşandığına ait yükselen bir duyguya, bu yaşanan değişimin şemasının ne ve nasıl olabileceği sorusu eşlik edecek ve beraberinde Hümanistlerin⁶ yeni tarih tasarımları ortaya çıkacaktır (Cochrane, 1981: 15). "Antik Grek ve Roma'nın kültürünün gelenek ve kurumsallıkların gerçekleştikleri, yükseldikleri ve düşüp ortadan kayboldukları bir vasatta onlara geri dönmek veya onları yeniden diriltmenin artık boşuna bir uğraş" olarak kabul edildiği bu anlayış hümanist F. Petrarch'ın (1304-1374) "Biz değiştik ve öyle görünüyor ki kendi hakkımızda bildiğimiz her şey de değişmeli" ifadelerinde tam olarak kendini bulacaktır (1981: 15). Artık sorun kökeni ifade eden antik yüzyıllardan yeniden nasıl büyük ve yeni bir çağın ortaya çıkarılabileceği üzerine

6 14. yüzyıl İtalya'sında şehir hayatında hızla artan ticaretin getirdiği zenginliğin ve boş vaktin çoğalması gibi klasikleri öğrenmeye yönelik yeni bir ilgi dalgasını şehirli sınıfta meydana getirmiştir. Rönesans olarak isimlendirilen bu dönemde hümanist çalışmalar (*studia humanitatis*) adı altında retorik, gramer, edebiyat ve felsefe alanlarındaki çalışmalar dikkat çekecektir. Antik Grek dünyasında insan davranışına, düşüncesine ve varlığına dıştan bakışı sağladığı için insan merkezli sanatlar olarak kabul edilen ressamlık, heykeltıraşlık ve şiir, şehir devletlerinin yaygın olduğu 14. yüzyıl İtalya'sında şehirliye (civic) yönelecektir. Hümanistler bu dönemdeki adlandırılmaları ile söz konusu klasik sanatlar aracılığı ile İtalyan şehirlerindeki şehirli sıradan halka yönelen, doğrudan insan doğasını resmetmeye çalışan, ilk arkeolojik çalışmalar yapan, katı dini tutumlara karşı toleransı yükselten düşünürlere verilen genel bir ad olmaktadır. Jim Herrick, *Humanism: an Introduction*, Prometheus Books, New York, 2005, s. 6,7.

yoğunlaşacaktır. Onların bu yaklaşımı günümüzde de geçerli olan tarihin üç dönemli bir periodla- eski (antiqua), orta (medium) ve yeni (modern) olarak tanımlanmasına yol açacaktır (1981: 15, 16). Ancak bu erken Hümanistler tarih yazıcılığı noktasında istekli ve kabiliyetli olmakla birlikte, evrensel bir karakterden yoksun olarak yalnızca yaşadıkları İtalya şehirlerinin kültürel ortamı çerçevesinde yerel bir vatanseverlik eğilimi içerisinde hareket edeceklerdir (1981: 17).

B-Bruni ve Biondo'nun Tarihsel Üçlemeleri ve Haçlı Paradigma

14-15. yüzyıl İtalya'sında yaşanan sosyo-kültürel değişimin tetiklediği bu yeni paradigma arayışı ile birlikte geçmişin, şimdinin ve şimdide kökleri bulunan geleceğin tarihsel olarak yeniden tanımlanmasına girişilecektir. Bu bağlamda Leonardo Bruni (1370-1444) ve Flavio Biondo (1392-1463) neredeyse eşzamanlı olarak tarihe bakışlarını eski (antiqua), orta (medium) ve yeni (novum/modern) çağlar olmak üzere üçleyeceklerdir.⁷ Bruni'nin çalışmaları tarihsel kaynak çeşitliliğini eleştirel bir bakış açısı ile inceleyebilmek yönünden objektif olmakla birlikte, son tahlilde Floransa'nın resmi tarihçisi olduğu için Floransa eksenli ve yerel bir karakterdedir. Biondo ise bu bakış açısını Floransa vatandaşlığı veya Papalık gibi öne çıkan iki faktörün etkisinden sıyrarak bir parçası ve tanıdığı olduğu tüm İtalya'yı içine alacak şekilde genişletecektir (1981: 35). Bruni Roma Cumhuriyetinin (MÖ. 508-527) düşüşü ile kendisine kadar olan dönemi başlatırken Biondo ise Roma İmparatorluğunun düşüş yılı olarak kaydedilen MS. 410'dan kendi zamanına değin (1442) devam eden bin yıllık tarihsel süreci bütün bir periyod olarak kabul edecektir (Castner, 2005: XXIII). Biondo Rönesans çerçevesinde gelişen humanist hareketlerden etkilenerek, içinde yaşadığı yeni dönemdeki değişiklikleri ve farklılıkları 1448 ile 1453 yılları arasında hızla yükselen İtalyan şehirlerinin coğrafi ve tarihsel tanımlamalarını değerlendirdiği *Italy Illustrated* adlı eserinde eski ile yeni olan arasındaki farklara odaklanmış bir

7 Esasen Biondo eserlerinde Roma'nın düştüğü 410 yılından İtalyan şehir devletlerinin yeniden yükseldiği 1442'ye kadar ki yakın geçmişi ortaçağ (medium aevum) olarak nitelenmiştir. Ancak hem onun hem de Bruni'nin tarih perspektifleri Roma öncesini antik olarak kabul etmeye dayanmaktadır. Biondo'nun kendi yaşadığı dönemi özgün nitelikleri ile ayrı bir dönem olarak kabul etmesi Roma Devletinin çöküşü ile Biondo'nun yaşadığı dönem arasındaki dönemi doğrudan ortaya almaktadır. Böylece antik ve yeni dönemlerin arasında ortaçağ anlayışı açığa çıkmaktadır. Nitekim Biondo'dan kısa bir süre sonra *media tempestas* (1469), *media aetas* (1518), *media aevum* (1604) kavramları geliştirilecektir. Sonraları bu ortaçağ kavramı antik döneme kıyaslanarak karanlık çağ olarak da isimlendirilecektir. Antik ve yeni arasındaki değişimi ifade anlamında Modern kavramı ise Hümanistlerden çok önce Roma'lı tarihçi Cassiodorus (MS. 480-575) tarafından kullanılmıştır. H. Tristram Engelhardt, *Bioethics and Secular Humanism: The Search for a Common Morality*, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 1991, s. 143.

şekilde ortaya koyar (Biondo, 2005: 7). Biondo'nun 1439-1453 yılları arasında hazırladığı ve ölümünden sonra ortaya çıkan ünlü eseri *Historiarum ab Inclinazione Romanorum Imperii* de Avrupa tarihini antik, Roma sonrası ve Biondo'nun zamanı olarak yeni şeklinde üç temel kısma bölecektir. Biondo yazılı kaynaklar dışında antik döneme ait kalıntıları da inceleyerek bunları İtalyan şehirlerindeki yeni mimari ile kıyaslayacak, böylece değişeni tespit etmeye ve yeni olanın ne olduğunu ortaya koymaya çalışan bir hümanist olarak karşımıza çıkacaktır (Bod, 2013: 164).

Böylece Biondo'nun yapmış olduğu antik eski, Roma ortaçağı ve Rönesans'ın yeni modernliği ayrımı aslında Varro'nun üç teolojisinin tarihe uygulanması olarak gözükmektedir. Antik dönem mitik teolojiye ait iken Roma ortaçağı politik teolojiye ve Rönesans'ın yeni İtalya'sı ise sivil teolojiye tekabül etmektedir. Varro'dan Biondo'ya uzanan çizgide iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki politik ya da sivil teoloji olarak adlandırılan Antik Roma şehir ve toplum hayatı ve bu hayatın kolektif sivil bilincinin Ortaçağ Hristiyan Avrupa'sında kilise ruhbanlığının kontrolüne geçmesi ve görünürlükten kaybolmasıdır. İkincisi ise Biondo'nun İtalyan şehir hayatı üzerinden kökleri antikitede olan bu gizlenmiş sivil-politik teolojinin yeniden güç kazanmaya ve artık görünür olmaya başladığı yeni dönemi üçüncü tarihsel bir periyot olarak tanımlamasıdır.

Hıristiyanlığın ruhani değerlerinden insanın bedenine, azizlerin öykülerinden şehirli insanın arayışlarına yönelen hümanist bir uyanış olarak kendisini gösteren bu yeni dönemin, Papalığın ve Roma'nın politika ve ideallerinden bütünüyle uzaklaştığı ise söylenemez. Yeni şehirli ruhunun korumaya devam ettiği temel karakteristiği Biondo'nun politik faaliyetlerinde kendisini gösterecektir. Nitekim Humanist Biondo 1453'de Konstantinopolis'in düşüşünün Batı Hıristiyanlığında meydana getirdiği dalgalanmayı ele alarak yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesinin imkânı üzerine yazılar kaleme alacak, bu konuda resmi görevleri gayretle yürütecektir. Bu bağlamda Biondo öncelikle 4. Haçlı Seferinde (1200-1204) Latinlerin İstanbul'da yaptıkları büyük yıkım ve kurdukları Latin Krallığının Konstantinopolis'in düşüşünün nedenlerinden birisi olduğu iddiasına karşın, Bizans'ı o dönemde tiranların yönettiğinden dem vurarak Ortodoks dünyaya vurulan bu acı Latin darbesini meşrulaştırmaya gayret edecektir (Maxon, 2013: 32). Buna göre Latin haçlılar gayri meşru Ortodoks tiranlığını ortadan kaldırmakla doğru olanı

yapmışlardır.⁸ İkinci olarak Biondo haçlı ideallerine bağlılığı çerçevesinde yürüttüğü Papalık sekreteryası görevi ile Aragon ve Napoli Kralı Alfonso'yu (1396-1458) deniz hâkimiyeti alanında Bizans'ın çöküşünden sonra artık yasal bir yönetim olmadığı gerekçesi ile hâkimiyet alanını genişletmeye ve İstanbul'u geri alacak yeni bir haçlı seferini başlatmaya davet edecektir. Biondo son olarak Lodi barışı (1454) olarak bilinen Naples, Floransa ve Milan şehirleri arasında yapılan antlaşmadan İstanbul, Suriye ve Kudüs üzerine yapılacak yeni bir haçlı seferi için sermayeye çıkarmaya çalışacaktır (2013: 32, 33). Onun Bizans'ı tiranların yönettiğine ve böylece meşruluklarını kaybettiklerine ve Latinlerin Bizans'ta ve Suriye'de hak sahibi olduklarına yönelik hikayesi, Bizans sonrasında yasal mirasçının Batı Hıristiyanlığı olduğu ile geliştirilmiş ve diplomasinin tüm bunları gerçekleştirmekteki kilit rolüne vurgu ile tamamlanmıştır. Biondo'nun Hıristiyan dünyada en kötü üne sahip olan Dördüncü Haçlı seferi üzerinden yürüttüğü bu meşrulaştırma çabası Balkanlar, Anadolu, Suriye gibi Müslüman ya da Ortodoks topraklar üzerinde günümüze değin uzanan iddialara da temel sağlamıştır (2013: 34).

Öte yandan Biondo Osmanlı Türklerini ise Roma'yı yıkan barbarlar sınıfına dâhil ederek şimdiye kadar Bizans'a ve Batıya yönelen tüm barbar saldırılarının püskürtüldüğünü ancak Türklerin yerleşik olmayı başarmalarından dert yanarak, sonuçta onların da Latinlere nispetle Bizans üzerinde bir haklarının olmadığını temellendirmeye çalışır. Türkler zaten Batılılara nispeten doğal olarak tiranlıkla yönetilmektedir ve onlara karşı direniş meşru olduğu gibi, topraklarını onlardan almak ta yasal bir eylemdir (2013: 50). Günümüzün modern haçlıları da Biondo'nun bu temellendirmelerinin izinde Türkleri Hıristiyanlığı söndürmeye çalışan son barbarlar olarak görmekte, Batı dünyasının ister Ortodoks isterse de Müslüman Doğu'ya bakışı tiranların gayrı meşru yönetimlerinin değersizliği anlayışında düğümlenmekte ve Müslüman topraklarının demokrasi adı altında işgali böylece legalleştirilerek yaygınlaştırılmaktadır.

Günümüz haçlı düşüncesi doğuya baktığında Kudüs'ün etrafının Müslüman bir kalabalık tarafından kuşatıldığını ve bu kalabalığın Avrupa'ya girme süreci bitmeden önce her an yutabileceği bu öğüne zaten sahip olduğunu görmenin tedirginliğinden öte tarihsel düşmanlığını yeniden yaşamaktadır

8 1935 yılındaki Etiyopya işgalinde Mussolini Biondo'nun yorumunun ne kadar gelenekselleşmiş olduğunu gösterecektir. Ona göre imparatorların ve papaların Roma'sı medeniyetin beşiğidir ve Hıristiyan dininin bu en eski milletine karşı yürütülen hareket de barbarlara medeniyet (civilization) götürmekten ibarettir. Borden W. Painter, *Mussolini's Rome: Rebuilding the Eternal City*, palgrave Macmillian, 2005, s. 69.

(Feffer, 2012: 28). Özellikle 1960 sonrasında Aşırı sağ ve muhafazakâr partilerin sıklıkla vurguladıkları doğudan gelen göç dalgasının ulusal birliği bozacağı iddiası Avrupalının haçlı bilinçaltına yapılan göndermeyi ifade etmektedir (2012: 151).

Rönesans'la birlikte kendisini yeniden ortaya koyan Roma sivil teolojisinin hümanist görünüşü arkasında keskin bir emperyal bilinçaltını taşıdığını doğrulayan temel olgu, modern ve yeni olarak adlandırılan bu değişimin eski veya ortaçağ karanlığında kalmış olarak değerlendirdiği ve unuttuğu pek çok şeyin arasına bu bilinci koymamış oluşudur. Öte yandan Protestan hareketçe Kilisenin ve Papalığın ruhani otoritesi ret edilirken, Papalık adına yürütülen bu emperyal kutsal savaş düşüncesinin ve gelenekselliğinin benimsenmeye devam edildiği görülmektedir. Bu durum aslında sivil teoloji alanının şehir ve toplum hayatı bağlamında düşmana göre yapılandırıldığı derin damara işaret etmektedir. Nitekim Antik Roma mitolojisine dayalı bu derinlik (*mit-hopeia*) Mussolini tarafından yeni İtalyan kimliğini oluşturacak bir ütopyaya dönüştürülecektir. “Sezar ve Augustus Mussolini’de yeniden doğacak, Roma’nın civitas’ı Faşizmin civitas’ı olarak yeniden yükselecektir... Böylece antik ve modern dünyalar yeniden birbirlerine Faşizm bayrağı aracılığı ile bağlanacaktır” (Berghaus, 2004: 87). Nitekim günümüz Avrupa’da mitik teolojinin temelini oluşturduğu şehirli tipolojisi Türklerin Avrupa’ya AB aracılığı ile yasal olarak yerleşmesi ve Suriye gibi aslında onların olmayan kutsal topraklarda yaşayan ve buralardaki savaşlardan kaçan Müslüman göçmenlerin şehirlerine gelmesinden başkaca bir şey düşünemez olmuşlardır. Dolayısıyla böylesi bir tedirginliğin politika aracılığı ile oya dönüştürülmesi popülist politikaların da bakış açısını vermektedir. Avrupa’da Demokrasinin temel değerlerinden biri olan bireysellik, insancılık, hayırseverlik gibi değerler yerine düşmanlara karşı gerilmiş vahşi bir ulusun savaşçıları yetiştirme süreci Faşizmin ya da diğer bir deyişle Romalı emperyalist bilincin tipik yönelimi olarak böylece güç kazanmaktadır (Killilea, Lynch, 2013: 179).

C-Ruhban ve Laik Ayrımında Yükselen Yeni Şehirli Bilinci ve İngiliz İç Savaşında Teolojilerin Çatışması

Roma devlet ve hukuk kurumsallığına yerleşen Katolik itikat, teslis (*Deus*), inayet (*caritas*), çile (*passio*), misyonerlik ve ruhbanlık (*clericus*) adlı beş esas ile kendini tanımlarken, ruhbanlar Aziz Pavlus ve Aziz Petrus’dan el almış olan Papa’nın yetkilerini hiyerarşik olarak paylaşırlar. Ruhban sınıfı dışında kalan Katolik kesim ise ruhban olmayanlar (*laicus*) kesimini teşkil

etmişlerdir. MS. dördüncü yüzyıldan on yedinci yüzyıla değin Batı Avrupa Tarihi tanrısal yetkilere sahip keşişler ve ruhbanlar ile günah işleme potansiyeline ve eylemine sahip ruhban olmayan zümreler arasındaki gizli-açık mücadelenin tarihi olmuştur. Buna göre Laikler Kleriklere evlilikten ticari hayata hayatın her alanında mahkûmdurlar. Ayrımın Laik ve Klerik olarak yapılması Kilise mensubu olmayan kesimin antik dünyadan beri devam eden sivil damar olarak algılanmasını da beraberinde getirecektir (Duralı, 2011: 245, 246). Kilise dışı şehirli sınıfın artık ağırlıklı olarak ayrıştığı ve sivilileştiği bu yükselen antik ve modern şehirli bilinci Puritan, Lutheryan ve Kalvinist Protestan hareketlerde kendi özgün ifadesini bulacaktır.

Ortaçağ'la birlikte başlayan değişim vatandaşlık, tiyatro, boş zaman gibi birlikte kullanılan kavramların yerine meslek birliklerinin, loncaların vatandaşlığın temel aktivitesini ifade ettiği zanaata ve emeğe dayalı bir konumun kabulünü de beraberinde getirir (2011: 81). İşte bu değişimin en net bir biçimde gözlemlendiği bölge ada Avrupa'sı olacaktır. Teoride Floransa her ne kadar otonom bir şehir cumhuriyeti olarak gözüke de Papalığın içeriye nüfuz edici otoritesi devam etmekteydi. Oysa 15. yüzyıldan itibaren İngiltere Krallığının ve 16. yüzyıldan itibaren de Kilisesinin otonom olmaları İngiltere'deki şehirlere kendi bölgesel ticari özgürlüklerini geliştirmeleri açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Papalığa vergi ödenmemesi, atamaların kendi iç dünyalarında halledilmesi, şehirlerin güçlü ordular besleme gibi bir külfetlerinin olmaması bu otonomiye hızla geliştirecektir. İngiltere'de vatandaşlık geleneksel anlamda ayrıcalıklı bir ekonomik statü ve oturma yeri sahibi olma yerine ortak refahla ilgili ahlaki değerlerin ve ortak mutluluğun tüzel kişiliğini mensup olunan birlikler aracılığı ile benimsenmesi üzerine yükselecektir (Wiles, 2011: 87). Burada ada Avrupa'sının Katolik hâkimiyetinden nispeten erken bir dönemde ayrılmış oluşunun sonucu olarak görülebilecek temel olgu, şehirli sınıfların doğrudan krallık ile karşı karşıya gelebilecek ve onunla yetkileri paylaşabilecek bir olgunluğa ulaşma yolundaki gayretleri olacaktır.

Böylece Roma sonrasında Hıristiyan ruhbanlığının etkisinde kaybolan antik şehir yaşantısına dayalı sivil/politik teolojinin eksikliğinin hissedildiği ve yeni bir sivil-politiğin arandığı en önemli olaylardan bir tanesi İngiliz iç savaşına yol açan Püriten etki biçiminde kendisini gösterecektir. Püritanizm⁹

9 Prütanizm İngiltere Kilisesinin Tann'ın sözüne uygun olması için daha fazla reformlar yapılmasını isteyen bir dini harekettir. Onlar bu noktada kıta Avrupası'ndaki Lütercileri bile reform öncesinden kalan batıl ibadetleri devam ettirmekle suçlayan tekrar reforme edilmiş Protestan bir harekettir. Bu inanca göre Tann ile akıllan şekillendiren, duygulan etkileyen ve ruhlara nüfuz eden aracısız bir yakınlık kurulmalıdır. Kutsal metinlerin birde üç olan tanrısına dayanan ortak bir inanç sisteminin benimsendiği

ortaya çıktığı 1600'lü yıllarda İngiliz kilisesinin Katolik gelenekten getirdiği ayinlerine ve seremonilerine uymayı ret etmekle birlikte, kilise hükümetini temsil eden Piskoposlarca yönetilmeyi ret eden Presbiteryenleri, hükümete ve İngiliz Kilisesine uymayı kabul eden conformist ya da uymayı ret eden Nonconformist ve benzeri İngiliz Protestanizmi'nin Kalvinst seçilmişler inancını paylaşan diğer gruplarına uymayı da ret etmiştir (Tyacke, 2001: 133).

Marxist yorumculara göre Puritanizm yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan seçkinler, tüccarlar, zanaatkârlar gibi şehirli orta sınıfların (Burjuva) kapitalist çizgide ilerleyen ideolojisidir. Buna göre Püriten etkisindeki İngiliz iç savaşı (1642-1651) bir Püriten Devrimi olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan daha yaygın kabul gören bir diğer görüşe göre ise Püritanizm İngiliz Kilisesi içerisindeki bir beşinci kol faaliyetinden ibarettir (fifth column). Bir başka görüşe göre ise İngiliz iç savaşı öncelikle 1620'lerden itibaren etkisini gösteren ve Tanrı'nın merhameti ve insanların özgür iradesinin birlikteliği ile kurtuluşun sağlanabileceği görüşünü dillendiren Arminianizm adlı dini ekolün etkisi ile başlamıştır. Sonuçta bu ekol, Kalvinistler'in ve Püritenler'in -dünyanın Tanrı tarafından önceden reddi ve kabulü belirlenmiş kişilerin cennet ve cehenneme gideceklerinin kesinliği üzerine bölünmesi (predestination)- düşüncesini ret eden bir tavrı, özgür irade bağlamında dillendirmiş olmaktadır (Tyacke, 2001: 132).

Arminianistler'in özgür iradeye kurtuluş açısından pay veren bu düşünceleri Kral I. Charles (1625-1649) ve onun Başpiskoposu Laud tarafından toplumun (commonwealth) yönetilmesine uygun bir inanç olarak kabul görecektir. Öte yandan Parlamentoda güç kazanmış bulunan ve Arminianistlerin özgür irade ile ilgili düşüncelerini şiddetle ret eden Püritenler katı ve sert bir baskı ile karşılaşacaktır. Nitekim bu baskılar başta Püritenler olmak üzere diğer Protestan grupların krallık karşıtı bir konuma evrilmelerinde önemli bir etken olmuştur (Hughes, 1998: 93). Anglikan Kilisesinin başı olarak kral I. Charles toplumda yaygın bir biçimde desteklenen ve Anglikan Kilisesini Roman Katolikliği ile yakın ilişkiler geliştirmeye devam eden bir devlet kilisesi olmakla eleştiren bağımsız Protestan gruplarla mücadeleye girişecektir. Püritenler ve diğer bağımsız Protestan gruplar Charles'ın Tanrı

---

bu harekete reforme edilmiş ortodoksuluk da denilmektedir. Püritenler ruhani tecrübe ve inanç birliğine dayalı bir ağ kurarak 16. yüzyıl İngiltere'sinde kraliçe I. Elizabeth'in hâkimiyeti altında geliştiler ve 17. yüzyılda kuzey Amerika sömürgesinde (New England) yayıldılar. Tann Sözü tarafından reforme edilen ve böylece Tann tarafından dönüştürülen bir hayata yönelen Püritenler Kutsal Kitapları araştırmaya, bulguları düzenleyerek analiz etmeye ve daha sonra bunları şahıs, aile, kilise ve tüm ulusu kapsayan yaşam alanlarına uygulamaya adanmışlardı. Joel R. Beeke, Mark Jones, *A Puritan Theology: Doctrine for Life*, Reformation Heritage Books, Grand Rapids, 2012, s. 4, 5.

tarafından kendisine mutlak bir yönetme hakkı verildiği iddiasını ret etmişlerdir. Böylece İngilizlerin diledikleri şekilde inançlarını yaşayabilmelerini yasaklayan ve buyurganlık hakkını resmi olarak elinde tutan resmi dini tavır ret edilmiş oldu. Burada dikkati çeken durum Krallığın Katoliklik ile Protestanlık arasında bir ara form bulma ve insan özgürlüğüne teolojik olarak olanak sağlama çabalarının sert parlamento ve Anglikan Kilisesi eksenli Pürüten muhalefetle karşılaşmasıdır. Bu aslında Protestan hareketin ortaçağ boyunca birbirlerine destek olan krallık ve Katolik kurumsallığına düşman bir kentli politikası temsil ettiğini göstermektedir.

Antik dünyadan bin yıl sonra sivil politik teolojinin yeniden sahneye dönüşü Pürüten Arminianist kavgası formunda kilise içinde devam ederken, öte yandan Kral ile parlamento arasındaki egemenlik savaşı da sivil alanda dış formu oluşturmuştur. Meşruluğu Hıristiyan teolojisine dayalı Kralın yönetici başkanlığı ile geleneksel Witan'lığın ürünü olan parlamentonun yasama görevi birbiri ile çelişmiştir.¹⁰ Dini özgürlüğün konumunun ne olacağı, mali ihtiyaçlar için zorunlu borçlanma ve benzeri kritik konularda nihai kararın kime ait olacağı sorunu bu savaşın tetiklenmesinde diğer bir etkidir. Öte yandan hızla yükselmekte olan şehirli orta sınıfların Kral'a bağlı kontların tebaası olmak durumundan hızla ayrılarak Parlamenteoda daha fazla temsil istekleri de ayrı bir sorun kaynağıdır. Bu noktada krala zorunlu borçlanma yasası ve vergilerin sınıflar arasında nasıl paylaşılacağı meselesi parlamento ve kral arasında önem kazanmıştır. Nihayet son derece kanlı ve Hobbes tarafından Leviathan olarak adlandırılmaya layık bir şiddet ve karmaşa içinde geçen savaş yıllarından sonra parlamento bu savaşı kazandı ve I. Charles idam edildi (Tannenbaum, 2012: 154). Öte yandan Monarşinin popülarite ve Püritanizm yoluyla yıkılmasından duyulan krallık endişesi İskoçya isyanı ile doğrulanırken, Pürütenler'in İngiliz Hürriyetlerine ve Protestanlığına bir saldırı olarak gördükleri Katolik entrikası da İrlanda isyanı ile doğrulanmış oldu (Hughes, 1998: 152). Üç geleneksel kurum olarak Kilise, Krallık ve Parlamenteonun bu ayrışması esasen antik sivil teoloji alanına hiçbirinin gerçekte nüfuz edemediğini göstermektedir. Bu alan kendi üzerindeki baskıyı uygun elemanları ile geriletirken bir kaos dünyasının da kapısı aralanmıştır.

10 Witenagemot sistemi olarak isimlendirilen bu geleneksel yapı 1066 öncesi bir piskopos, yaşlı bilgelere ve yerel yöneticiden oluşan bir tür halk formu şeklindedir. Daha sonra ise yasal üst mahkeme işlevi gören witenagemot'luk ulusal meclis şeklinde toplanacaktır. 1295 yılında ise ilk parlamento piskoposların bölgelerindeki seçkin klerik ve halktan temsilcilerle yerel idareci baronların katılımı ile seçkinlerden oluşan bir danışma meclisi olarak teşekkül edecektir. F.W. Maitland, *The Constitutional History of England: A Course of Lectures Delivered*, Cambridge University Press, 1919, s. 58, 74.

Püritenler sivil hükümeti bu kaosa doğru hızla gitmekle suçlamış sarhoşluk, kumar, gösterişli giyinme, küfür ve Şabat dinlenmesi gibi kötü durumları yasaklayarak toplumsal ahlaki sıkı bir şekilde zorlaması gerektiğini ısrarla vurgulamışlardır.¹¹ Aşağıda kronolojik olarak alıntılarladığımız süreç insan özgürlüğü alanındaki geleneksel Kalvinist ve Protestan çizgiyi göstermektedir.

“Seçilen hiç kimse gerçekten ölmez.” (1582)

“Kendi iradesinin tanrısı elbette bazı insanları reddedecektir.” (1596)

“Tanrının önceden belirlenmesine göre bazıları yaşamaya, diğerleri ise ölüme tâbi tutulur.” (1597)

“İnsanın manevi iradesinin kendisi yeteneğe sahip değildir ya da ne yapsa da kendi başına gerçek iyiye erişemez.” (1602)

“Azizler lütuftan geriye düşmezler.” (1608)

“Lütuf, bütün insanlara verilen kurtuluş için yeterli midir? Hayır” (1612)

“İnsanın iradesi onun ilk dönüşümünde yalnızca pasif bir rol mü oynar? Evet” (1618)

“İman ve doğru inanç, seçilmişlerin özel mülkiyet midir? Evet” (1619)

“Orijinal günah Âdem’de ve onun nesillerindeki özgür iradeyi tamamen söndürdü mü? Evet” (1622) (Tyacke, 2001: 133).

Seçilmişliğe yapılan bu sürekli vurgu Protestan hareketin ruhban otoritesi karşılığı ile dolaylı olarak insan özgürlüğüne vurgu yaptığını varsaymamıza ve Katolikliğin günümüz aşırı sağ politikalarının kökeninde yattığı iddialarına pek uymamaktadır. Nitekim Danimarka, Norveç ve İsviçre gibi Protestan ülkelerde aşırı sağ Katolik bölgelere nispetle daha da bir rahatlıkla temellenebilmektedir. Bu noktada seçilmişlik vurgusunun yükselen aşırı sağ hareketlere önemli bir temel sağladığı ile ilgili dikkat çekici bir örnek 1920’lerde İsviçre’de Vaud League adıyla kurulan ve Fransız Politikacı Charles Maurras’ın (1868-1952) görüşlerini yansıtan aşırı sağ politik harekettir. Bu harekete göre seçilmişlik eşitlik denen saçmalığı ortadan kaldırmak için var olan bir kavramdır ve Protestan reformu özgür iradeyi değil ilk kiliseyi yeniden diriltmeyi hedeflemiştir (Camus, Lebourg, 2017: 153).

D-Roma Civitas’ı ve Commonwealth

Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704) felsefelerini ve politik teorilerini İngiliz iç savaşı ve sosyal, dini karışıklıkları esnasında

11 <http://nationalhumanitiescenter.org/tserve/eighteen/ekeyinfo/puritan.htm>

geliştirmişlerdir. Hobbes ünlü *Leviathan* adlı eserini I. Charles sonrası kurulan Cromwell cumhuriyeti esnasında yazmıştır. Hobbes bu eserinde hükümetin biçimi ne olursa olsun vatandaşın güvenliğini sağlamak ile başarılı olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Onu henüz yaşarken eserlerinde ortaya koyduğu düşünceleri ile monarşi karşıtı ve krallık yanlısı bir düşünceye sahip olmakla niteleyenler olduğu gibi (Lemetti, 2012: 164), tam tersine Cromwell hükümeti ile iyi geçinmek isteyen, Angilikan kilisesi ve krallık karşıtı olduğu ile de suçlayanlar olmuştur (2012: 9,10). Bu arada kalmışlığın asıl sebebi ise Hobbes'un farklı rejim biçimlerine değil de vatandaşlık ve kentlilik kavramlarının tarihi derinliğini ve yapısal önemini merkeze almasıdır.

Voegelin'e göre de Thomas Hobbes İngiliz İç savaşında özgürlük ve zorunlu seçilmişlik kavramları ve Puritan-Arminian ikileminde kendini gösteren bu kavranın Antik Roma'dan beri kaybedilmiş olan sivil paradigmadan kaynaklandığını fark etmiştir (Voegelin, 1987: 162). Buna göre antik Roma'da Roma toplumunu diğer devlet ve toplumlardan ayıran özgün varlığına bağlı olan kanunlar sivil yasalar olarak adlandırılıyordu. *Civitas* kelimesi ise doğrudan toplum ve toplumun kurumsal temsili olan devletine (*commonwealth*) işaret etmekteydi. Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar da daha sonra bu sivil yasalardan kendileri için uygun olanlarını aynı şekilde onlara sivil yasalar adını vererek korumaya devam ettiler. “Yasa denildiğinde anlaşılacak olan ise kişinin biçimsel olarak açıklandığında ona uymak zorunda kaldığı emirdir. İşte bu sivil kavramından gelişen sivil hukukta ise yalnızca buyruk verici olarak devlet hukukunu temsil eden vatandaşlık (*persona civitatis*) adına hareket edilir”. Hobbes aynı noktadan hareketle kendisine göre de sivil yasaların anlamının *commonwealth*'e uygunluk ve bu uygunluğu yürüten devletin yürütücülüğü altına girmek anlamına geldiğini belirtir (Hobbes, 2004: 202).

Hobbes Latince *civitas* (şehir, devlet ve vatandaşlık) kavramı ile yaşadığı dönemin İngiltere'sinde krallığa bağlı otonom şehirlerin yasal doğasını ifade eden *commonwealth* kavramını özdeşleştirir. Her iki kavram da mensuplarına kamu adına vatandaşlık statüsü vermekte ve onları kendi tüzel kişiliğine ait olarak yeniden tanımlamaktadır. Buna göre “çoğunluğun üyelerinin birbirleri ile yaptıkları müşterek antlaşmalar ile kendilerini her birisi için yönetici yaptıkları bu tüzel kişi (*commonwealth*), topluluğun gücünü ve anlamını sonuna kadar kullanabilen, onlar için uygun olanı tespit eden ve barış ya da ortak savunma için gerekli olanı belirleyendir” (2004: 128). Hobbes içinde

yaşadığı tarihsel koşulların, İngiliz İç savaşının beraberinde getirdiği arayışa çıkış olarak önerdiği bu *commonwealth* kavramını herkesin herkesle antlaştığı sosyal bir zemin olarak tanımlarken bu vasatın herkesin kendi yönetim hakkını diğerine ya da bir topluluğa devrederek kendi adına onu yetkilendirdiği ve ancak herkesin yönetim haklarını devretmeleri koşulu ile işlerliğe kavuşan sosyal bir sözleşme devleti olarak da tanımlar. Böylece Hobbes sivil teoloji alanındaki boşluğu uygun kavramlar ve tarihsel kökler ile tanımlayarak, bu alanın temel dinamiklerini bulmaya ve toplumsal sözleşme aracılığı ile kaostan kurtarmanın yolunu aramaktadır.

Bu noktaya kadar antik Grek'in polis'inden Roma'nın *civitas*'ına oradan da İngiltere'nin *commonwealth*'ine geçen şehrin toplumsal gerçekliğini konu edinen Hobbes, bu olumsuz tavrını gölgede bırakan bir şekilde antik *Leviathan*¹² kavramını *commonwealth*'le özdeşleştirir. Ona göre bu yapı herkesi egemenliği altına alan ölümlü bir tanrı ya da mitolojik deniz canavarı *Leviathan*'ın esaslı bir türüdür (2004: 128). Bu tanımlamanın altında yatan asıl sebebin ise I. Charles'in Cumhuriyetçilerce idam edilmesinden ve benzeri eylemlerinden duyduğu derin hayal kırıklığı olduğu anlaşılmaktadır (Lemetti, 2012: 82). Dolayısıyla Roma'nın mirasçısı olan bu sosyal doku aynı zamanda içinde bir canavarı da barındıran bir konumdur. *Leviathan*'ın karanlık bir enerji gibi tanımlanan bu konumu kentlerin herkesi birbirinin kurdu yaptığı (*homo homini lupus*) savaşlarda görüldüğü gibi, herkesin birbirinin bir tür tanrısı (*homo homini deus*) olduğu durumu da *commonwealth*'in vatandaşlık konumunda görülür (Hobbes, 2004: 2). Tanımın yapıldığı süreç Hobbes'un tanıklığında Roma toplum ve şehir modelinin 17. yüzyılda Avrupa'sında ulaşmış olduğu halidir. 20.yüzyılda yine Avrupa toplum yapısından çıkmış Faşizm, Nazizm, Komünizm gibi şiddet içeren biçimler gibi aslında hala *Leviathan*'ın kontrol ettiği bir damarın kendini güncellemesi (Rockwell, 2008: 251) olduğu gibi sonuçta kapalı devre bir topluluk olarak Avrupa Birliğinin teşekkülü ve üyelerinin refahı için yaptığı iyileştirmeler de bu gelenekselliğin olumlu olan diğer damarına işaret etmektedir. Öte yandan 2016 yılında yaptığı referandumla Avrupa Birliğinden ayrılma kararı alan Birleşik Krallık, 53 üye ülke ile kendi özel organizasyonu olan The Commonwealth'i dünya genelinde en küçük ile en büyüğü, en zengin ile en fakiri işbirliği ve

12 *Leviathan* arkeolojide MÖ. 2400 lerde yaşayan Akkadlar üzerine yapılan arkeolojik bir çalışmada bulunan bir vazoda ortaya çıkmıştır. Buna göre karanlık denizden gelen bir yılının dört başının kesildiği ve diğer üç başının savaşçılarla devam eden mücadelesi resmedilmiştir. Bu yaşayan ve ölü başlar ancak kısmen yenilebilen düşmanlar için kullanılan bir metaforudur. Eski Ahitte sıklıkla kullanılan bir semboldür (Yeşaya27/1, Mezmurlar70: 12-14, Mezmurlar104: 24-26...) Lawrence E. Burkholder, *The Leviathan Factor*, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 2017, s. 1,2.

demokratik değerler çerçevesinde biraraya getiren ve geleceğe yönelik vurgusu güçlü bir uluslararası organizasyon olarak geliştirme çabası içindedir.¹³ Batılı bilinçte seküler ve etik anlamda iyilik adına yapılan tüm bu çabalar aslında yeryüzünde Tanrı adına kurulacak iyi yeryüzü devleti idealinin sekularize edilmiş biçimidir. Kant, “yeryüzünde Tanrı Krallığının kurulması vasıtasıyla iyi ilkesinin galibiyetinin felsefi tasavvuru” başlığı altında konuyu ele alır. Ona göre insanların uyması gerekli olduğu yasalara sahip hukuki bir cumhuriyet nihai hedef olmadığı gibi sürekli geri düşme imkânını taşıyan bir ara formdur. Sonuçta iyi niyetli her insanın iyi ilkesinin rehberliğinde kötünün saldırılarına karşı vermek zorunda olduğu savaş, kişiyi kötünün hâkimiyetinden kurtulmaktan daha yüksek bir faydaya ulaşturmaz. Şayet insanları kötünden korumaya ve iyiliğe yönlendirmeye adanmış, kötünün karşısında tüm gücüyle durmayı hedeflemiş ve kalıcı bir birliğe sahip bir toplum oluşturmanın bir yolu ve buna bağlı umut olmasaydı kötülük hâkimiyetini sürekli tekrarlardı. Öyleyse ulaşılması gerekli hedef zorunluluğa dayalı hukuki-sivil toplumun karşıtı olarak gönüllülüğe dayalı etik-sivil toplum ya da etik cumhuriyettir (Kant, 2017: 113, 114).

Hobbes’un öteki tarafından öldürülebilmek, zarar görebilmek, ceza görmek, misli ile cezalandırılmak gibi korku ve dehşet duyguları üzerine bina ettiği bu sosyal canavarlık, iç savaş durumundaki bir toplumsal yapıyı betimler gözükle de Freud’un (1856-1939) bireyi esas alan psikanalizinde de kendisini gösterir. Ancak Hobbes’un toplumu korku temelli iken Freud’un bireyi ise cinsel hazdan (*Eros*), sevdiği kişinin ayrılığı ya da ölümünün acısı ile kendiliğini öğrenerek büyüyen bir varlıktır. Freud içgüdüsel dürtülerin bastırılması ile medeni değerlerin çoğunun açığa çıktığını belirterek, bu bastırmanın her an patlayabilecek doğasını da haber vermekte ve böylece Hobbes’un *Leviathan*’ını yeniden formüle etmektedir (Goebel, 2012: 125). Freud’un modern mitine göre dişileri kendisi için saklayan babalarını öldüren ve yiyen *primal hordeler*den öldürülen babayı sembolize eden totemi ve paylaşılamayan kadını tabulaştıran *equalitarian band*’a toplum suç ortaklığına dayalı olarak kurulmuştur. Böylece kültür *nevroz’un* ta kendisi olmaktadır (Bock, 2001: 63, 72, 73).

Leviathan’ın kökeninin ne olduğu açısından Voegelin’in tarihsel perspektifi dikkat çekicidir. Buna göre Hristiyanlık sivil varlık alanının doğal durumunu kutsallaştırmadan kendi vakumu içindeki uykusuna terk etmişti. Roma İmparatorluğu’nun son dönemleri ve erken batılı kurumsallıklar

13 <http://thecommonwealth.org/>

esnasında bu doğal vakum fark edilmemiş, ancak yerel yönetim ve krallıkların güçlenmesi ve kilisenin batılı toplumun evriminde baskın sivil faktör olması ile birlikte bu vakum kendisini göstermiştir (Voegelin, 1987: 162). Rönesans'la birlikte İtalya örneğinde olduğu gibi zenginleşen ve sosyo-politik anlamda yükselen şehirler, rahip ve aristokrat sınıfı dışındaki sıradan insanların (*layperson*) ilerlemelerine ve bu çerçevede saraylar, mahkemeler gibi kurumlarda bu insanların etrafında oluşan yeni ve dünyevi bir kültüre (*lay culture*) yol açmıştır. İşte politik alanda çöken Roma'dan devralınan sivil teoloji boşluğunun kaygan zemininde hızla yükselen bu kilise dışı Hıristiyan kültür, kendisini Protestanlıktan başlayarak farklı gnostik akımlara ulaşan bir çizgide ifade edecektir (1987: 163). Voegelin'in bu yaklaşımına göre Kilise kurumsallığı Roma'nın aristokratik yönetimi ile karşılıklı bir denge kurmuş, ancak iki kutbun arasında bulunan sivil dünya (*civitas*), tıpkı bir vakumun boşluk basıncı gibi kendisini olduğu gibi koruyabilmiştir. Bu vakumun ayrılarak hızla savrulan kutupları ile serbest kalan boşluktaki basıncın ana formu ise gnostik karakterli hareketlerdir.

Öte yandan Voegelin'e göre Hıristiyan eskatolojisine göre yaşanacak apokaliptik büyük felaketten sonra insanlığın Mesih'in idaresinde yaşayacağı bin yıllık mükemmel bir döneme duyulan inanç ve bu inancın içselleştirilmesi toplumun *civitas*'la temsil edilen kendi doğal varoluşunda taşıdığı ve Hıristiyanlığın inkâr ettiği kötülüklerin ve kargaşanın kaynağı olan anlamını da göz ardı etmeyi mümkün kılmıştır. O halde günümüzde totalitarizm olarak anlaşılan şey, sivil teoloji alanını doldurmak için engelsiz bir yola çıkmış ve serbest kalmış gnostik arayışın ulaştığı nihai sonuç olarak anlaşılmalıdır (1987: 163). Voegelin'in sivil teoloji ya da sivil politik alanındaki boşluğu gnostik yönelimlerin hızla doldurması iddiası bir tür Katolik şikâyet ya da tespit olarak değerlendirilebilir. Öte yandan totalitarizm ne olduğu ile ilgili Arendt'in nesnel yaklaşımı da dikkat çekici olduğu kadar Voegelin'i doğrular niteliktedir. Buna göre totaliter öz vatandaşlık sistemine bağlı antik şehir devletinden feodaliteye uzanan bir yapıdır. Vatandaşlık doğumla elde edilen ve toplumsal siyasete katılmak için elzem olan bir nitelikti. Ulus çapındaki acil durumlar ve olaylar dışında kamusal meselelerle yüz yüze kalmayan bu klasik vatandaşlık ve birey anlayışı, idari açıdan her meseleyi kapsayan bir sorumluluk duygusuna sahip değildi. Devlete belli konularda ve istenildiğinde ücretli ya da ücretsiz hizmet etmek ya da gerekli olduğunda belli temsilcileri danışman olarak meclislere göndermek, sürekli olarak toplumun çoğunun yönetimin dışında kalmasını sağlamıştır. Bireysel muhakeme ve sorumluluğun önemsenmediği bunun yerine yönetimde temsil edilen bir

sınıfa aidiyetin güçlenmesinden kaynaklanan bu geleneksel apolitik karakter, 19. yüzyılın krizleri içinde sınıf sistemi çöktüğünde kurtuluş vaat eden liderlere sorgusuz ve kesintisiz itaat biçiminde kendisini göstermiş oldu (Arendt, 2014: 49, 50). Böylece binlerce yıllık kurumsal yapılar yıkıldığında kurtuluş ve önderlik vaat eden liderler ve dinleri geride bırakan gnostik ideolojileri, pagan tanrılarının bile sahip olamadıkları bir iktidarı gönüllü kitleler üzerinde rahatlıkla kurabildiler.

Voegelin'e göre Batı toplumunda Gnostisizmin büyümesinin neden olduğu bu kendine özgü baskı sonucu, dünya tarihi boyutlarında bir uygarlık döngüsü anlayışı kendisini gösterecektir. Tek uygarlıkların döngülerini aşan bu dev döngünün aşımı nihai olarak Mesih'in ortaya çıkışıyla işaretlenir. Hıristiyanlık öncesi yüksek medeniyetler ve modern dönem gnostik düşüncenin yükselen kolunu oluştururken, gnostik düşüncenin arka plana düştüğü Hıristiyan Roma Ortaçağı gibi geleneksel tarihsel süreçler ise düşüş ya da çöküş olarak tanımlanacaktır (Voegelin, 1987: 163, 164). Voegelin Batı tarihinde Roma'nın enkazı üzerinden Rönesans'la birlikte yeniden yükselişe geçen antik kentli ruhunun kendini gnostik biçimselliğinde gizlenmiş pagan-Hıristiyan anlayışı ile ortaya koymasının yol açtığı yapısal sonucu ise şöylece ifade etmektedir. Gnostik hareketler, "sivil teolojinin boşluğunu doldurmakla tatmin olmuş gözükmemektedirler onlar gerçekte; Hıristiyanlığı kaldırma eğilimindedirler. Hareketin ilk evrelerinde, saldırı hâlâ Hıristiyan "ruhsallaştırma" ya da "reform" adları ile olarak gizlenmişti, sonraki evrelerde, eskatolojinin daha radikal bir şekilde içselleştirilmesiyle, açıkça Hıristiyan karşıtı oldu. Sonuç olarak, Gnostik hareketler her yerde açılmış ruhun (Hıristiyanlıkça) hakikatini yok ettiler; felsefe ve Hıristiyanlık tarafından kazanılan farklılaştırılmış (differential) bir gerçeklik düzlemi tamamen mahvedildi. Ancak gene de Gnostisizmin ilerlemesinin paganizme dönüş olmadığını hatırlamak gerekiyor. Zira Hıristiyanlık öncesi uygarlıklarda da ruhun açılması ile farklılaştırılmış gerçek, sıkıştırılmış (compact) deneyimler biçiminde mevcuttu; Gnostik uygarlıklarda ise ruh eski sıkıştırılmışlığına da geri dönmez, ancak tamamen bastırılır. Ruhun içinde otoriter emir kaynağının (vicdan) bastırılması, totaliter rejimlerin bireysel insanlarla olan ilişkilerinde onlara yaptığı acımasız zulmün de nedenidir" (1987: 163). Voegelin'in bu yaklaşımı gnostik yönelimlerin Katolik Roma baskısından kurtulduktan sonra modern toplumun ve kentin ruhunu temsil eden bir konuma yükselmesini tespit etmektedir. Bu ise özellikle Protestan eskatolojisi ve bu inanca göre geliştirilen Evangelist politikaların Hıristiyan gözükten

ama gerçekte gnostik bir tavırla kötülüğü onaylamalarının arka planını da göstermektedir.¹⁴

Voegelin'e göre Gnostik hareketlenmenin hemen her dalgasında ortaya çıkan ilerlemeci ve ütopyik biçimler, öncelikle politik bir sağ kanat oluşturmaya eğilimli olmuştur. "Gnostik düşüncenin nihai mükemmelliğe doğru kademeli evrim anlayışı ve başarı ile idealler arasındaki gerilimde oluşturduğu uzlaşma bunda etkili olmuştur" (1987: 175). Öte yandan Protestan eskatolojisine göre kıyamet öncesi yaşanacak büyük felaketten sonra Tanrı tarafından yükseltilecek altın çağın izindeki gnostik dalga, bir tür tanrı edasıyla ortaçağların yüksek dönemlerini kısmen buna uydurmaktan, günümüzün radikal eskatolojik bakışına değin hep sağ ve sol genliğinde gerçekleşmiştir (1987: 177). Buna göre bir tarafta komünist hareket öte yanda ise Nasyonal Sosyalist hareket, bir yanda Batı Berlin öte yanda Doğu Berlin üzerinden yaklaşık yarım asırlık bir gnostik gerilimin tüm dünyaya armağan edildiğini söyleyebiliriz. Voegelin son yüzyılımızın sosyo-politiğini de özetleyen bir tespit daha bulunmaktadır. Gnostik politiğin barışı sağlamak ve geliştirmek noktasındaki her hareketi kendi kendisine tökezlemiş ve savaşı sonuç vermiştir. "Toplumsal problemlerin başlangıcında gerçeklik dünyasından alınmış uygun çözümler devreye sokulamazsa, ilerleyen süreçte büyümlü bir değnek aracılığı ile sorunların çözülmesini beklemek yaygın bir beklenti hali olacaktır. Bunun tipik bir örneği Almanya'da iktidara taşınan ve ardından tüm kıtaya yayılan Nasyonal Sosyalist harekettir. Böylece Naziler gnostik politikanın asıl içeriğini kustukları öfke ile gösterirken, bu hareketin yükselmesini uygun zamanda kolayca engelleyebilecek gerekli hiçbir çaba da gösterilmemiş oldu (1987: 171).

14 Bu yaklaşıma göre inananların şimdiki durumu eski ve yeni ahit metinlerinde anlatılanlarla birlikte yorumlanmalıdır. Özellikle Eski Ahit metinleri hep geleceğe bakmaktadır. Öte yandan mutluluk Mesih'in tekrar yeryüzüne dönüşü ile kurulacak krallık idealine yöneltilmelidir. *The End Times: a Study an Eschatology and Millennialism a Report of the Commision on Theology and Church Relations of The Lutheran Church-Missouri Synod September 1989*, Zondervan Bible Publishers. Bu metinlerin içerdiği şiddet ve felaket tanımlamaları şimdiye göre dikkate alındığında ya da şimdide yaşanan felaketler haber verilmiş gerçeklikler olarak algılandığında artan kötülüğün Mesih'in gelişini hızlandırmaktan başka bir anlamı kalmamaktadır. Kötülüğün ulaşılacak nihai hedef için onaylanması ona iyilik ile birlikte gerçek bir varlık veren gnostik geleneğe uygun bir tavrıdır. Öte yandan liberal Protestan düşünürlerden Harnack (1879-1930) Nazi'ler henüz iktidar yolundayken Lutheryan Protestanizmi Kilise kurumsallığını ret ederken antisemitik bir bağlamı oluşturmakla suçlar. Buna göre Protestanizm özgürleştirici bir yorumla mutlak iyi ve ölümsüz bir aşkın tanrısı ile Eski Ahidin yasa koyucu tanrısını birbirinden ayırmıştır. Böylece Katolik Kilisesini protesto ederken bu Kilise tarafından sürekli onaylanmış olan Yahudi Mirası kolayca bir kenara bırakılmış ve Nazilerin antisemitizmine giden yol açılmıştır. Harnack, Adolf von, *Marcion: The Gospel of the Alien God*, trs., John Steely and Lyle Bierma, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 1990, s. 135-139.

Sonuç

Roma merkezli bir Avrupa anlayışının kökeninde karşımıza mitik/paganist, sivil-politik, fizik/felsefik teolojiler ile antik, orta ve modern dönemler çıkmaktadır. Antik Roma'nın tiyatro merkezli şehir ve toplum yapısında egemen olan mitolojik ve paganist ruhun ve beraberinde felsefenin Roma'nın çöküşünden sonra önceleri mücadele ettiği Hıristiyanlığın bütünüyle hâkimiyeti altına girmesi aslı itibariyle uhrevi olan ruhbanlığın dünyevi ve geçici olana sahip olması anlamına gelmiştir. Tiyatro, vatandaşlık ve köle ya da işçi olmama statülerinin bir araya geldiği mitolojik ve durağan bir Civitas geleneğinden, 16. yüzyıldan itibaren Opera, vatandaşlık ve sıkı çalışmanın bir araya getirildiği hareketli ve ilerlemeci kent yaşamına geçiş yapılmıştır. Geçen binlerce seneye rağmen Katolik ruhbanlık ile Civitas'ın dünyevi tinselliği uzlaşmamışlardır. 14 ve 15. yüzyıllardan itibaren şehrin ve şehirlinin yeni zenginlik imkânlarını kullanarak ve kendi toplumsal organizasyonlarını geliştirerek güçlenmesinin sonucu, Protestanizm ve kendini yenileyen gnostik hareketler modern felsefe ile birlikte Katolik Kilisesine karşı meydan okudular. İngiltere'nin İtalya ve diğer kıta Avrupa'sına göre nispeten steril koşulları, Roma ile şekillenmiş Avrupa şehirli ruhunun bağımsız karakter kazanmasında önemli bir etki yapmıştır. Puritan iç savaşı çerçevesinde bu yükselen dalganın özündeki enerjiyi ve mevcut durumunu Leviathan olarak isimlendiren Hobbes, günümüze kadar ulaşan süreçteki tarihsel akışta Batı dünyasında yükselen her dalgasının aslında yeni bir Leviathan avatarı olabileceğini de bildirmiş oldu.

18. yüzyıla gelindiğinde antik Roma'nın Londra, Paris, Roma, Berlin gibi pek çok irili ufaklı varisleri dünya mirasını paylaşmak derdine düşmüşler. Böylece civitas'ın ruhunu temsil eden yeryüzü devleti Augustin'in semavi devletinden tarihsel olarak rövanşı aldı. Bu yükselen yeni Roma'ların temsil ettikleri ruh Faşizm, Nazizm, Sosyalizm, Komünizm adları ile tarih sahnesine çıkarken, aslında siyasi yelpazenin yönetenler ve yönetilenler ayırımında aşırı sağ ve aşırı sol olarak bölünmesinin totaliter özün yerel koşullara göre dışı vurumundan başka bir şey olmadığını da göstermiş oldu.

İşte Batı demokrasi tarihi, liberal ve muhafazakâr değerler, insan haklarına yönelik alınan tedbirler, her tür bireye ulaşan yapısal yatırımlar, ekonomik refahın simetrik dağılımı ve artırılması çabaları, sağlık ve eğitime verilen önem, kişisel gelişim ve barışçıl toplumlar inşası gibi son derece önemli gelişme ve ilerlemeleri bu kendi totalitarizm Leviathan'ı ile boğuşarak sağlamayı başarmıştır. Ancak tıpkı hikâyede olduğu gibi canavarın başka başları ve kendini güncelleyebilme gücü de vardır. Buna karşın iyilik ve ahlaka dayalı,

her türlü kötülüğe karşıt olarak yapılmış bir şimdi ve gelecek imkânı, umudu vardır. Eskide olduğu gibi şimdi de bu imkân ve umut iyilik için çaba gösterilmesinin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Günümüz dünyasında Roma Civitas'ının ve sivil politiğin dünya genelinde üç asıl mirasçısı vardır. Bunlardan ilki yaşlı Avrupa'nın ekonomik ve politik birliği olan Avrupa Birliğidir. Roma'nın Katolik varisini de içinde barındıran bu birlik, tekrar eden tarihsel refleksi ile kendi kültürel ve siyasi sınırlarını koruma ve içe dönerek savunma pozisyonunda konumlanmaya çalışan bir görüntü vermektedir. Diğer mirasçı birlik ise Protestan göçleri aracılığı ile Avrupa'ya ve Amerika gibi yükselen kolonilere nüfuz eden bir karakter kazanmış Birleşik Krallık ve onun hızla geleceğe yönelik canlandırma için çaba sarf ettiği Commonwealth'ıdır. Üçüncü mirasçı ise kurduğu yeni şehirler, eyalet devletler ve vatandaşlık üzerinden yükselen ve II. Dünya savaşından sonra güçlü bir yeni Roma görüntüsünü muhafaza etmek isteyen Amerika Birleşik Devletleridir. Bu üç mirasçıdan ilki insan hak ve özgürlükleri uğrunda verilen destansı mücadelelerin kütleleşmeye yüz tutmuş mitolojik ruhunu taşıyan Avrupa Birliği'dir. Romalı sivil-politik teolojinin dünya hakimiyetini isteyen egemenlik ruhunu ve politikasını ise Amerika temsil etmektedir. Roma dehasının tanrılar ile gündelik hayat arasında sıkışmış vatandaşlarının anlayış kalıplarını ve akıl yürütme tarzlarını Roma için çalıştırmak amacıyla kullandığı fiziki ve felsefi teoloji ise demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, dini özgürlükler gibi değerler ile sürdürülebilir, adil, güvenli, müreffeh gelecek vurguları ile küresel enerjiyi tekrar cezbetmeye çalışan Birleşik Krallık Commonwealth'ı tarafından ifade edilmektedir. Efsanevi Roma'nın çöküşünden bu yana Kilise ve Krallıkları geride bırakarak yükselen sivil Roma Civitas'ı günümüzde küreselleşme kaynaklı bir kriz içindedir.

Kaynakça

- ARENDR, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları*/3, çev., İ. Serin, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARISTOTLE, (1995). *Politics*, trs., Ernest Barker, New York: Oxford University Press.
- BEEKE, J. R., Jones, M. (2012). *A Puritan Theology: Doctrine for Life, Grand Rapids: Reformation, Heritage Books.*
- BERGHAUS, G. (2004). "The ritual core of fascist theatre an antropological perspective", *Fascism Critical Concept in Political Science*, edt., R. Griffin, M. Feldman, Vol.III, London: Routledge.

- BERMAN, H. J. (1983). *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*, Massachusetts: Harvard University Press.
- BIÇAK, A. (2016). *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BIÇAK, A. (2014). *Tarih Metafiziği: Ya da Kendilik Bilinci*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- BIONDO, F. (2005). *Biondo Flavio's Italia illustrata Text*, Translation and Commentary, C. Castner, Volume I: Northern Italy, New York: Global Academic Publishing.
- BOCK, P.K. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri: Psikolojik Antropoloji*, çev., N. Serpil Altuntek, İstanbul: İmge Yayınevi.
- BOD, R. (2013). *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, New York: Oxford University Press.
- BURKHOLDER, L.E. (2017). *The Leviathan Factor*, Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- CAMUS, J. Y., LEBOURG, N. (2017). *Far-Right Politics in Europe*, Trs., Jane Marie Todd, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- CASTNER, C. J. (2005). "Introduction", *Biondo Flavio's Italia illustrata Text*, Translation and Commentary, Volume I: Northern Italy, New York: Global Academic Publishing.
- CICERO, M.T. (2017). *On the Commonwealth and On the Laws*, trs., James E. G. Zetzel, Cambridge: Cambridge University Press.
- COCHRANE, E. W. (1981). *Historians and Historiography :In The Italian Renaissance*, London:The University of Chichago Press.
- CUNNINGHAM, L. (1987). *The Catholic Faith: An Introduction*, New York: Pauliss Press.
- DURALI, T. (2011). *Sorun Nedir?*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ENGELHARDT, H. T. (1991). *Bioethics and Secular Humanism: The Search for a Common Morality*, Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- FEFFER, J. (2012). *Crusade 2.0: The West's Resurgent War on Islam*, San Francisco: City Light Books.
- FELDMAN, M. (2007). *Opera and Sovereignty: Transforming Myths in Eighteenth-Century Italy*, Chichago and London: Chichago University Press.
- GOEBEL, E. (2012). *Beyond Discontent: 'Sublimation' from Goethe to Lacan*, trs., J. C. Wagner, New York: Continuum.
- HARNACK, A. V. (1990). *Marcion: The Gospel of the Alien God*, trs., John Steely and Lyle Bierma, Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- HERRICK, J. (2005). *Humanism: an Introduction*, New York: Prometheus Books.
- HOBBS, T. (2004). *De Cive*, Montana: Kessinger Publishing
- HOBBS, T. (2004). *Leviathan: The Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill*, New York: Barnes & Nobel Books
- HUGHES, A. (1998). *The Causes of the English Civil War*, New York: St. Martin's Press.
- KALIN, İ. (2015). *İslam ve Batı*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- KANT, I. (2017). *Salt Aklın Sınırları Dahilinde Din*, çev., L. Çilingir, A. Avcan, Ankara: ElisYayınları.
- KILLILEA, A., LYNCH G., DYLAN, D. (2013). *Confronting Death: College Students on the Community of Mortals*, Bloomington: iUniverseLLC

- LEMETTI, Y. (2012). *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*, Lanham: The Scarecrow Press.
- MAITLAND, F.W. (1919). *The Constitutional History of England: A Course of Lectures Delivered*, Cambridge University Press.
- MALKIN, I. (1987). *Religion and Colonization in Ancient Greece*, Leiden: E. J. Brill.
- MAXON, B., J. (2013). "Claiming Byzantium: Papal Diplomacy, Biondo Flavio, and the Fourth Crusade", *Studi Veneziani*, LXVIII. (31-60).
- MOATTI, C. (2017). *The Birth of Critical Thinking in Republican Rome*, trs., J. Lylod, Cambridge University Press.
- PAINTER, B., W. (2005). *Mussolini's Rome: Rebuilding the Eternal City*, New York: Palgrave Macmillan.
- ROCKWELL, L., H. (2008). *The Left The Right and The State*, Auburn: Ludvig von Mises Institute.
- ROSS, S. D., (2004). *Aristotle*, New York: Routhlodge.
- Saint Auqustine (2010). *The City of God*, trs: Marcus Dods, New York: Random House.
- TANNENBAUM, D. (2012). *Inventors of Ideas: Introduction to Western Political Philosophy*, Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- The End Times: a Study an Eschatology and Millennialism a Report of the Commision on Theology and Church Relations of The Lutheran Church-Missouri Synod September 1989, Zondervan Bible Publishers.
- TYACKE, N. (2001). *Aspects of English Protestantism: c. 1530- 1700*, Manchester. Manchester University Press.
- VOEGELIN, E. (1987). *The New Science of Politics: An Introduction*, Chichago: University of Chichago Press.
- WILES, D. (2011). *Theatre and Citizenship: The History of a Practise*, New York: Cambridge University Press.

İnternet Kaynakları

Allain de Lille, Liber Parabollum

<https://archive.org/stream/ned-kbn-all00002145-001#page/n52/mode/2up> (21.02.2018)

<http://en.antiquitatem.com/all-roads-lead-men-to-rome-viae-romanae> (20.02.2018)

<http://nationalhumanitiescenter.org/tserve/eighteen/ekeyinfo/puritan.htm> (23.02.2018)

<http://thecommonwealth.org/>

